

MARINA MARINKOVIĆ
Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb
mvalencic@hazu.hr

IKAVSKO-EKAVSKI REFLEKS JATA U ŠTOKAVSKIM GOVORIMA ISTOČNOGA KARLOVAČKOGA POKUPLJA

Ikavsko-ekavska zamjena jata karakteristična je za čakavske govore kvarnerskih otoka, zadarskih otoka, za neke priobalne dijelove sjevernoga primorja (Novi Vinodolski, Senj, Grobnik), unutrašnjosti istarskog poluotoka, Gorsko-gotarskog kotara i Like, za pokupsko, prikupsko i žumberačko područje te među govornicima stare dijaspore (Lukežić 1990). Govori pokupskoga i prikupskoga područja u kojima je dosada identificiran ikavsko-ekavski refleks jata određeni su također pripadnošću čakavskome narječju. U ovome radu analizirat će se ikavsko-ekavski refleks jata u govorima Banskog Kovačevca, Banskih Moravaca, Banske Selnice, Kablara te Slunjske Selnice¹. Ovi su punktovi smješteni na desnoj obali Kupe, 20-ak km istočno od Karlovca. Njihovo današnje stanovništvo naseljeno je nakon osmanlijskih pustošenja s područja zapadne Bosne i Pounja, a povjesničar Radoslav Lopašić naziva ih Vlasima (*Oko Kupe i Korane*, 1895). Provedena terenska ispitivanja u svima su govorima potvrdila one jezične osobine koje su u relevantnoj literaturi dosada klasificirane uglavnom kao značajke štokavskoga narječja (zamjenica *štò* za neživo, četveroakcenatski sustav, promjena *-l* na kraju riječi ili sloga u *o* ili *a*, novo jotovanje, umetak *-ov/-ev* u množini većine jednosložnih imenica muškoga roda, čuvanje aorista i dr.). Uz poneke iznimke, refleks jata u analiziranim govorima većinom slijedi pravilo Jakubinskoga i Meyera, stoga ovi rezultati istraživanja nametnu potrebu revidiranja dosadašnjih spoznaja o prostiranju izoglose ikavsko-ekavske zamjene jata.

¹ Na 13. znanstvenome skupu o hrvatskim dijalektima (HAZU, Zagreb, 29. i 30. rujna 2016.) zbog vremenske ograničenosti izložen je pregled refleksa jata samo u dvama govorima s najvećim brojem stanovništva: Banskoj i Slunjskoj Selnici. Za potrebe ovoga rada istraživanje je prošireno na preostale govore u kojima su potvrđeni preliminarno postavljeni kriteriji – ikavsko-ekavska zamjena jata uz osnovne štokavske osobine. Više o kriterijima i metodologiji istraživanja u poglavlju 1.3.

1. Uvod

Dijalektološka istraživanja karlovačkoga Pokuplja potvrdila su da se na tome lingvistički heterogenome području dodiruju kajkavski, čakavski i štokavski govori, a najvećma oni koji sadrže osobine svih triju narječja. U fokusu dosadašnjega znanstvenoga interesa našli su se ipak oni idiomi koji su uglavnom opisivani kao ‘miješani’, kajkavsko-čakavski ili čakavsko-kajkavski (Marinković 2014). Stoga je znanstvenoj javnosti malo poznato da istočno od Karlovca postoje dva tipa štokavskih govora: govori s (i)jekavskom zamjenom jata te govori s ikavsko-ekavskom zamjenom jata.

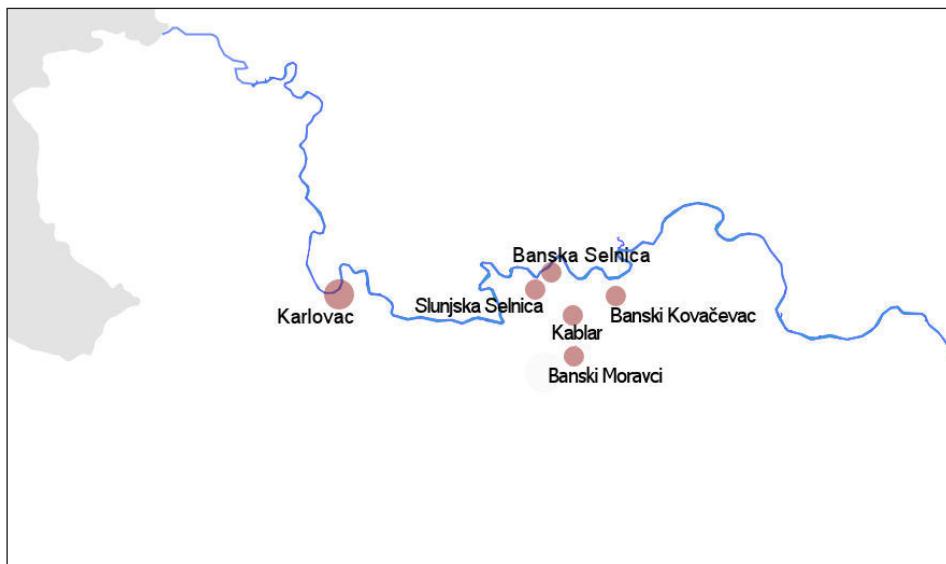
Ikavsko-ekavski refleksi jata prema pravilu Jakubinskog i Meyera² u dijalektološkoj je literaturi markiran kao izrazito ‘čakavska zakonitost’ (Moguš 1977: 42; Lukežić i Zubčić 2007: 14). No, naseljavanjem novijeg, nečakavskog stanovništva na nekadašnje čakavske prostore ova se zakonitost nije izgubila – istražujući njenu rasprostranjenost Iva Lukežić zaključuje da »o otpornosti ove jezične pojave govori i činjenica da ima suvremenih govora koji su zadržali čakavski ikavsko-ekavski refleksi *ě* kao supstratni sloj, iako su izgubili sve ili gotovo sve ostale čakavske jezične karakteristike. Takvi su, primjerice, suvremeni kajkavski govori u kutu između Save i Bregane, kajkavsko-čakavski govori Ozlja i okolice, te štokavski govori u nekim predgrađima Gospića« (1990: 15, bilj. 14). Ikavsko-ekavski refleksi jata u nečakavskim govorima stoga je nedovoljno istražena, no ne i nepoznata pojava³.

² U osnovi je ove jezične zakonitosti stara prilagodljivost artikulacije jata fonološkoj okolini (Lukežić 1990: 12). U zavisnosti o fonološkome kontekstu pravilo Jakubinskog i Meyera (u nastavku rada pravilo J-M) podrazumijeva tako dvojaki refleksi jata, ikavski i ekavski, prema formuli: **ě* + *d/tn/r/l/s/z/ + o/ula/∅ = e*.

³ Zoran je primjer očuvanja ove zakonitosti i govor Slunja i slunjske okolice čije govornike Ivan Brabec nazivlje ‘mješovitim ikavcima’, navodeći u kratkome opisu slunjskoga govora ekavizme upravo prema pravilu J-M (1965: 438). Autor najnovije monografije o slunjskome kraju, jezični amater, monsijor Mile Bogović, u odjeljku posvećenu slunjskome govoru navodi da je taj štokavski govor ekavsko-ikavsko-jekavski, pri čemu je iz donesenih potvrda zamjetno da se ikavizmi i ekavizmi javljaju prema spomenutom pravilu, a jekavske su potvrde u manjini (2015: 320). Slična je situacija i u susjednim Rastokama u kojima su zabilježene potvrde *mliko*, *dite*, *dica*, *dida*, *ditelina*, *mliti*, *sinokoša*, *sikira*, *snig*, *vrieme*, *nevist te bel*, *cel*, *delo*, *pesak*, *mesto*, *lena*, *levo*, *seno*, *zdelo*, *zvezda*. Istraživač rastočkoga govora naglašava pritom da se radi o štokavcima čakavcima: uz isticanje uporabe zamjenica *što* i *zašto* donosi i primjere poput *ščuka*, *strnišće*, *kosišće*, *godišće*, *Kolišće*, *Selišće*, te primjere razlikovanja afrikata *č* i *ć*, *đ* i *dž* (Žalac 1990: 108–109).

S obzirom na to da govornici analiziranih mjesnih govora prema povijesnim izvorima potječu s područja Pounja i zapadne Bosne konzultirana je i literatura koja opisuje tamošnje suvremene mjesne govore (Peco 2007), kako bi se utvrdio stupanj podudarnosti u refleksima jata. Refleksi jata u štokavskim govorima zapadne Bosne ikavski, uz manji udio ekavizama i jekavizama. Analiza (malobrojnih) ekavskih potvrda pokazala je, ipak, da one uglavnom ne slijede pravilo J-M: *čđveka*, *vrěmena*, *vrěću*, *grehóta*, *zěnica*. Određen broj ekavizama uklapa se u srednočakavsku ‘formulu’

U ovome radu analizirat će se štokavski govori istočnoga karlovačkoga Pokuplja u kojima je, u različitim opsezima, potvrđen ikavsko-ekavski refleks jata: to su mjesni govori Banske i Slunjske Selnice, Banskih Moravaca⁴, Banskog Kovačevca te Kablara⁵.

Karta 1⁶: Prostiranje analiziranih govora s ikavsko-ekavskim refleksom jata

(*čěsta, brěza*), no takvi su primjeri uobičajeni u govorima novoštokavskoga ikavskoga dijalekta (Lisac 2003: 51; Peco 2007: 213–218).

⁴ U Banskim Moravcima danas, kao i prije Domovinskog rata, živi i katoličko i pravoslavno stanovništvo. Pravoslavni žitelji govornici su novoštokavskoga ijekavskoga dijalekta štokavskoga narječja, govornoga tipa koji je potvrđen i u okolnim mjestima s pravoslavnim stanovništvom: u Sjeničaju, Boviću, Knežević Kosi i dr. (Petrović 1978: 43). Govornici toga govornoga tipa u Banskim Moravcima, Draga Zrinjanin (1959.) i Rajko Zrinjanin (1976) potvrdili su uporabu likova *bjěl, ljěp, grjěh, tjělo, mlijěko, vjěnac, pjěsma, pjěškě, nějesta, vjětár, djěca, djěvěr, kòlěno*. Uz to, ijekavski je refleks u ovih govornika potvrđen i u primjeru *njěsam* te u primjerima sa sekundarnim jatom: *kùmpjěr, tànjěr*.

Ovim je istraživanjem u Banskim Moravcima obuhvaćen stoga samo hrvatski dio stanovništva, a prema istome kriteriju iz istraživanja su izuzeti i ostali okolni štokavski punktovi s pravoslavnim stanovništvom: Utinja, Prkos Lasinjski, Sjeničaj, Gornja i Donja Trebinja i dr.

⁵ U nastavku rada za pojedine mjesne govore bit će korištene sljedeće kratice: BS (Banska Selnica), SS (Slunjska Selnica), BM (Banski Moravci), BK (Banski Kovačevac), Ka (Kablar). Ako uz primjer nije izričito istaknuta koja od navedenih kratica, tada je on potvrđen u svima govorima.

⁶ Kartu je izradio Branimir Brgles, na čemu mu srdačno zahvaljujem.

1.1. Dosadašnja istraživanja

Prostor istočnoga karlovačkoga Pokuplja dosada nije bio iscrpnije i usmjerenije dijalektološki istraživani. Dosadašnje spoznaje o mjesnim govorima smještene uz Kupu nizvodno od Karlovca nude osnovne podatke⁷: većina govora ima obilježja koja se tradicionalno pripisuju ili kajkavskome ili čakavskome narječju (upitno-odnosna zamjenica *kaj*, neocirkumfleks u poznatim kajkavskim kategorijama, protetsko *v-* i sl. s jedne strane te ikavsko-ekavski refleksi jata, šakavizam, zamjena poluglasa vokalom *a* i dr. s druge). Ikavsko-ekavski refleksi jata na ovom je prostoru potvrđen gotovo u svima govorima s desne strane Kupe koji su ušli u korpus istraživanja srednjočakavskoga dijalekta – riječ je o punktovima teritorijalno bliskima ovdje analiziranim govorima: Cerovac Tušilovički (danas: Cerovac Vukmanički), Gornje Mekuše, Kamensko, Knez Gorica, Vukmanić, Ladvenjak i dr. (Lukežić 1990: 24).

O mjesnim govorima Kablara i Banskih Moravaca u literaturi nema podataka. U radu *Izveštaj o istraživanju govora u Pokuplju* iz 1961. Ivan Brabec u jednoj rečenici napominje da se u slučaju dijalektoloških punktova Banska i Slunjska Selnica radi o štokavskim govorima. U pogledu zastupljenosti ovih govora u okviru dosadašnjih dijalektoloških istraživanja iznimkom je donekle govor Banskog Kovačevca u kojem Brabec u spomenutom radu opservira ikavsko-ekavsku zamjenu jata: »Kovačevac, koji čini istočnu granicu ikavsko-ekavskog govora, sasvim je drugačiji. Gotovo je potpuno štokavski. Uz ikavski refleksi jata čuju se ovdje tipičniji srednjočakavski ekavizmi, na pr. *béla, bléd, město, prěd, sěno, súsed, větár, zvézda*. Kako Kovačevčani žive u blizini štokavaca, ima u njihovu govoru i jekavizama, na pr. *blagovijest, dijete* (ovaj leksički jekavizam čest je i kod ikavaca oko Žepča). Od susjeda s najnovijim jotovanjem primili su riječi kao *děver, óvde*. Da Kovačevčani nisu ekavske riječi primili od susjednih kajkavaca, dokazuje činjenica što se one slažu sa srednjočakavskim ekavizmima« (Brabec 1961: 322).

Fragmentarne naznake o ikavsko-ekavskome refleksu jata u govorima koji nose štokavski biljeg bile su stoga poticajem za daljnja istraživanja, s ciljem utvrđivanja prostiranja ove izoglose u onim govorima koji nisu određeni pripadnošću srednjočakavskome dijalektu ili definirani kao miješani⁸ niti su dosada istraživani.

⁷ Više o rezultatima dosadašnjih terenskih dijalektoloških istraživanja karlovačkoga Pokuplja v. u: Težak (1957, 1974, 1979, 1981a, 1981b), Brabec (1961), Finka i Šojat (1973), Finka (1982), Lončarić (1990), Čurković (2011), Čurković i Vukša (2011), Marinković (2014, 2015).

⁸ Zbog 'miješanog' je karaktera iz ovoga istraživanja izuzet mjesni govor Skakavca, prema su dosadašnja istraživanja u ovome govoru utvrdila određen udio štokavskih elemenata: za tzv. tronarječnu tromeđu, prema Težaku, najpogodniji je upravo Skakavac, »gdje se govori djelomično štokavski, a djelomično čakavsko-kajkavski. Skakavac je geografski ekstrem kordunske štokavštine i karlovačke pokajkavljenе čakavštine« (1981a: 181). Istražujući govore u Pokuplju Brabec u

1.2. Povijesni kontekst

Za razumijevanje problematike ovdje analiziranih govora od velike je važnosti poznavanje povijesnih okolnosti. Glavno vrelo podataka o povijesnim prilika i migracijama stanovništva u karlovačkome Pokuplju Lopašićevo je djelo *Oko Kupe i Korane*, zbirka opisa starih gradova i utvrda smještenih uz ove dvije rijeke. Naselja čiji su govori ovdje analizirani prije ratova s Osmanskim Carstvom bila su dijelom vlastelinstva Steničnjak. Zemljopisna karta koju Lopašić prilaže na kraju knjige svjedoči da su se krajem 15. stoljeća, prije upada Osmanlija, na prostoru steničnjačkog vlastelinstva, uz grad Steničnjak nalazila naselja Dedina (Kovačevac), Fuk (Vukmanić), Hutinja (Utinja), Lipje, Selnica, Strelče (Brođani), Trebinja i Zlat (Slavsko Polje) te manje utvrde i dvorovi: Gorica (kasnije Knez-Gorica), Gradna i Kneja.

Nakon osmanskih pustošenja, koncem 17. stoljeća vlastelinstvo Steničnjak pripada Draškovićima. Na popisu sela koja su sačinjavala Draškovićevo imanje spominju se sada, uz ostala naselja, dvije Selnice, Donja i Gornja, Kablar, Kovačevac i Veliki Moravci. Prema povijesnim dokumentima godine 1718. povećanjem, izdanom u Rečici 29. svibnja, grofica Magdalena Drašković, rođena Nadaždi, odobrava naseljavanje novoga stanovništva u kotaru grada Steničnjaka, uz uvjet da ne smetaju žiteljima Rečice u uživanju dodijeljenog im zemljišta na tom prostoru i da budu »vlastelinstvu pokorni s navadnom službom« (Lopašić 1879: 148). U kontekstu ovoga rada posebno je važno istaknuti Lopašićeva saznanja o podrijetlu stanovništva sela čiji su mjesni govori predmetom ovoga istraživanja: »Okolicu Steničnjaka, Hutinu, Vojnić i Moravce (Kablače, Selnicu, Kovačevac) naseliše [*Draškovići*, op. a.] Vlasima, koji su došli iz turske Hrvatske (...)« (1895: 290). U uvodnome dijelu opisa povijesti krajeva oko Kupe i Korane precizira se postojbina novoga stanovništva koje je zaposjelo prostore nekadašnjeg steničnjačkog vlastelinstva te šire karlovačke okolice: »Opustjele priedjele nastojaše krajiška uprava i sama vlastela napučiti, a za to im dobro dodjoše vlaški uskoci (ponajviše vjere pravoslavne a manje katoličke), koji su pred turskom silom pobjegli iz Bosne i Pounja« (1895: 33). U novije vrijeme, baveći se mjesnim govorom Banskog Kovačevca, i Ivan Brabec smješta podrijetlo Kovačevčana u zapadnu Bosnu: »(...) možemo zaključiti da su dio predaka današnjih Kovačevčana bili štokavci doseljeni iz daljega gdje je bilo Hrvata štokavaca s novim akcentom, vjerojatno iz zapadne Bosne« (1961: 328).

Skakavcu bilježi ikavsko-ekavski refleks jata i dva nova uzlazna akcenta, no, s druge strane, i upitno-odnosne zamjenice *kaj* i *ki*, stare nastavke u imeničkoj deklinaciji, dočetano *-l* u glagolskome pridjevu radnom muškoga roda i dr. (1961: 329). Ista je situacija potvrđena i u susjednome mjesnome govoru Slunjskih Moravaca (u kratkome razgovoru potvrdio je to ispitanič Matija Joha).

Koncem 18. stoljeća nekadašnji posjedi vlastelinstva Steničnjak ušli su u sastav Vojne, odnosno Karlovačke i Banske krajine. Nevelikim prostorom između Donje i Gornje Selnice prostirala se granica ovih dviju krajina. U sastavu Karlovačke krajine nalazila se i Slunjska pukovnija kojoj je pripala Gornja Selnica, odnosno današnja Slunjska Selnica. Banska krajina obuhvatila je teritorij od Donje Selnice, današnje Banske, prema osmanskoj granici na Uni. Odatle i današnja imena Banskog Kovačevca i Banskih, nekadašnjih Velikih Moravaca.

Među govornicima ovdje analiziranih punktova prisutna je danas snažna svijest o štokavskome identitetu te podrijetlu „iz južnijih krajeva“⁹.

1.3. Metodologija istraživanja

Budući da su dosadašnja dijalektološka istraživanja karlovačkoga Pokuplja dala tek okvirne naznake o prirodi ovdje izdvojenih mjesnih govora, valjalo je prije ispitivanja refleksa jata potvrditi njihovu pripadnost hijerarhijski višim sustavima. Stoga je preliminarno sastavljen kraći upitnik za ispitivanje onih fonoloških i morfoloških činjenica koje su po suvremenim dijalektološkim kriterijima determinirane kao općeštokavske i (samo)štokavske, ali i one koje su svojstvene govorima drugih dvaju narječja (Lisac 2003, Lukežić 2012, 2015, Menac-Mihalić 2005). Preliminarno su ispitana sljedeća obilježja:

- upitno-odnosna zamjenica za ‘neživo’ te složeni prilozi i složene neodređene zamjenice za značenje ‘neživo’
- akcenatski sustav s nenaglašenim duljinama; prenošenje i preskakanje naglasaka na prednaglasnicu
- refleks poluglasa *ə
- refleks stražnjeg nazala *ǝ i samoglasnog *ǝ
- razvoj općeslavenskih suglasnika (*t̑, *d̑) i suglasničkih skupina (*t̑j, *d̑j, *st̑, *zd̑)

⁹ Žitelje Slunjske Selnice, primjerice, njihovi susjedi u okolnim selima nazivaju Slunjanima, a za govore svih punktova koji su ovdje predmetom interesa kažu da su ‘tvrđi, drugačiji’, aludirajući vjerojatno na odsustvo fonema *ś* koji se arealno javlja i u kajkavskoj Rečici na lijevoj obali Kupe, na fonem *ž* u konsonantskome inventaru, te na akcentuaciju. Svijest o podrijetlu iz južnijih krajeva nalazi uporište i u antroponomastičkoj građi: u Slunjskoj Selnici, primjerice, najčešća su prezimena *Miletić*, *Medved*, *Valentić*, *Vuković*, a brojni nositelji tih prezimena danas žive na području grada Slunja (Šimunović 2008/3: 195). Nadalje, u svima analiziranim punktovima vrlo je često i prezime *Prpić* (u Banskim Moravcima *Prpići* su, uz *Mažurane* i *Brkljače* (od prezimena *Brkljačić*), jedan od triju hrvatska zaselaka). Prezime *Prpić* tipično je, između ostalog, i za bunjevačka naselja u zaleđu Senja (Krivi Put, Mrzli Dol; Šimunović 2008/2: 294). Ovi antroponimi daju stoga naslutiti da su njihovi nositelji uistinu podrijetlom iz krajeva koje danas nastanjuju govornici novoštokavskoga ikavskoga dijalekta, no za mjerodavnije i detaljnije zaključke valjalo bi provesti daleko iscrpnija rodoslovna istraživanja, što premašuje temu i opseg ovoga rada.

- preinaka dočetnoga $-l > -V$ ili zadržan dočetni $-l$ na dočetku pridjeva radnog muškoga roda, imenica, pridjeva i priloga te na dočetku unutrašnjega sloga imenica
- status fonema x
- tzv. novo jotovanje
- preinaka $čr > cr$
- skup jd u prezentskoj te skup jt u infinitivnoj osnovi glagola prefigiranih od $*iti$
- nastavak $-a$ u G mn. imenica svih triju rodova
- množinsko proširenje nerelacijskim morfemom $-ov / -ev$ u svim oblicima množine
- padežni nastavci u dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica
- čuvanje aorista

U Banskoj Selnici ispitana je izvorna govornica Jane Jelkovic (1928). U razgovoru je sudjelovala i Ljiljana Mance (1965.), također govornica selničkoga idioma. U Slunjskoj Selnici ispitana je Dragica Prpić (1954.), u Kablaru Slavko Prpić (1956.), u Banskim Moravcima Julija Brkljačić (1941.) te u Banskom Kovačevcu Ana Jakin (1931.)¹⁰. Terensko je istraživanje provedeno u srpnju 2015. te u srpnju i kolovozu 2016. godine.

2. Rezultati istraživanja

2.1. Osnovne fonološke i morfološke osobine analiziranih govora

2.1.1. Zamjenica *štò* za neživo

U svima je analiziranim govorima potvrđena zamjenica *štò* za neživo te njeni kompoziti: *něšto*, *zășto*, *pøšto*.

2.1.2. Akcenatski sustav

Osnovno je obilježje novoštokavskih govora četveronaglasni sustav, odnosno akcentuacija »dobivena skakanjem svih silaznih naglasaka koji nisu na početku izgovorne cjeline prema početku izgovorne cjeline« (Lisac 2003: 23). Nakon ekscerpiranja osnovnih naznaka o obilježjima mjesnih govora BK, BM, BS, Ka i SS iz postojeće literature, ovome se istraživanju pristupilo s polaznom pretpo-

¹⁰ Ispitanicima zahvaljujem na susretljivosti i suradnji, a ponajviše Ljiljani Mance na svesrdnoj pomoći pri pronalaženju izvornih govornika. Odabrani su prema utvrđenim dijalektološkim kriterijima: rođeni su u mjestu ispitivanja, a osim perioda izbjeglištva u vrijeme Domovinskoga rata (4 – 5 godina) cijeli su život proveli u rodnome selu. Svi su ispitanici pristali na javno objavljivanje njihovih podataka.

stavkom o novoštokavskim punktovima. Preliminarno su stoga u navedenim govorima istraženi inventar i distribucija akcenata. Metodom utvrđivanja minimalnih parova (*vàlati* ‘vrijediti’ : *válati* ‘kotrljati’, *pàs* ‘životinja’ : *pàs* ‘pojas’, prema Kapović 2015: 22–24) u svima su govorima potvrđene kvantitativne i intonacijske opreke između silaznih akcenata te uzlaznih akcenata na mjestima pomaka siline. Osim toga, u analiziranim su govorima potvrđene i zanaglasne duljine u uobičajenim kategorijama (u prezentu, pridjevu radnom muškoga roda, G mn. imenica svih triju rodova, I jd. imenica *e*-vrste, određenome liku pridjeva, u komparativu).

Primjeri:

BK: *bòlesan*, *ìjō* pr. r. m. jd. ‘jeo’, *bùjād*, *vùkovi*, *lètit* ‘trčati’, *lòpata*, *dànas*, *otàvìc* ‘treći otkos’, *mèso*, *sùv*, *plátit*, *čeláde*, *súdac*; *žènē* G jd., *vjěšnāk*

BM: *ròžāk*, *čùba*, *vèlik kòtáč*, *mòtka*, *čòban*, *sìn*, *gñil*, *kúpili* pr. r. m. mn., *gláva*, *rožéne*; *màterē* G jd., *mètārā* G mn., *pamètnīj*

BS: *pòp*, *cùr’ce* N mn., *sèlo*, *sèstra*, *šèn’ca*, *stārā mājka* ‘baka’, *ćáce* ‘djed’, *koñičak* ‘skakavac’, *pésak*; *dòšā* pr. r. m. jd., *glávōm* I jd., *jèzikā* G mn.

Ka: *òblāk*, *zbòr* ‘proštenje’, *jèzik*, *ožèn’la* pr. r. ž. jd., *gròbļe*, *národ*, *tráva*, *rèbac*; *svírā* pr. r. m. jd., *krāvā* G mn., *stàrijī*

SS: *bàba*, *dèčko*, *jèdan*, *čèlo*, *zèc*, *vràg*, *pétak*, *nísam* 1. jd. prez., *muškáci* ‘muškarci’; *kazívā* pr. r. m. jd., *jàbūkā* G mn., *mlâdā* ‘mladenka’.

Unatoč brojnim primjerima koji potvrđuju pomak silaznih naglasaka sa starih naglasnih mjesta, iz građe prikupljene u svima govorima ekscerpirano je i nekoliko višesložnih potvrda, najčešće posuđenica, u kojima se kratki i dugi (rjeđe) silazni naglasak nalazi u medijalnome ili finalnome položaju: *patènt*, *projektànt*, *kaladònt*, *provokàtor*, *veterinàr*.

2.1.2.1. Pomicanje naglasaka na proklitiku

Pomicanje naglasaka na proklitiku, svojstveno novoštokavskim naglasnim stavovima¹¹, u analiziranim govorima javlja se nesustavno: BS, Ka, SS: *u òko*, *iz nèba*, *na cèsti*, *u šùmu*, *u grád*; *nà glāvu*, *nè morem*, *nà pašu*, *nè čujěš*. Veći je broj primjera s pomaknutim naglaskom (oslabljeno i neoslabljeno) potvrđen u mjesnim govorima Banskog Kovačevca i Kablara: *ù zādrugu*, *nà nogu*, *nà poļe*, *nà pašu*, *ù škōlu*, *iz kućē*, *nè vidīm*, *nà tebe*.

¹¹ Ovisno u rezultatu nakon pomicanja naglasaka na proklitiku, akcentologija luči dva tipa pomicanja: preskakanje koje rezultira kratkosilaznim naglaskom na prednaglasnici te prenošenje rezultata kojeg je kratkouzlazni akcent na prednaglasnici. Razlika među tim dvjema pojavama je i u starosti, odnosno distribuciji u novoštokavskim i staroštokavskim / neštokavskim govorima (više o tome u: Kapović 2015: 32–34). Kako je gore prikazano, u istraženim štokavskim govorima karlovačkoga Pokuplja potvrđena su oba tipa pomicanja naglasaka na prednaglasnicu.

2.1.3. Refleks poluglasa *ə

U svim je govorima poluglas u kratkim i dugim slogovima dao vokal *a*: *stáblo*, *dàska*, *òtac*, *dân*, *pân*, *pàs*, *kàsno*, *vètar*, *dànas*.

2.1.4. Refleks stražnjeg nazala *ɔ i samoglasnog *ɨ

U svim je govorima potvrđeno izjednačenje odraza stražnjeg nazala i samoglasnog *ɨ (*ɔ = *ɨ > u): *mùž*, *sùbota*, *zùb*, *rùka*, *glàvu* A jd.; *vùk*, *jàbuka*, *dùg*, *sùnce*.

2.1.5. Razvoj općeslavenskih suglasnika (*í, *ǫ) i suglasničkih skupina (*taj, *daj, *sí, *zd)

Polazni se opsl. *í u suvremenim govorima BK, BM, BS, Ka i SS reflektirao kao *ć*: *svíća*, *nóc*. I skupina *taj razvila se u *ć*: *bràća*, *smèće*. Polazni dental *ǫ odrazio se kao *ž*: *mèža*, *čàža*, *prèža*. Općeslavenska skupina *daj također je dala *ž*: *tùžē*, *mlàžī*, *ròžāk*.

Prema pretežitim odrazima primarne i sekundarne jotacije skupa *sí mjesni se govori BK, BM, BS, Ka i SS ubrajaju u šćakavsku skupinu govora: *ògñišće*, *prīšć*, *gòdlīšće*, *stīrnīšće*, *bášća*, *púšćat*, *šćàpac*, *kléšća*, *dvòrišće*, *zàpušćeno*; *štáp*, *gūšter*. Valja napomenuti da su ovi govori u pogledu šćakavizma svojevrsna oaza na prostoru istočnoga karlovačkoga Pokuplja: s obje strane rijeke Kupe u dosada istraženim mjesnim govorima, bez obzira na njihov identitet (kajkavski, miješani, itd.) potvrđen je šćakavizam¹². Kontinuanta polaznoga skupa *zd u analiziranim je govorima *žd*, u građi potvrđena jedino u novijoj sintagmi *mòždanī ùdar*¹³, te skup *žž* u primjeru *gròžže*. U Banskoj Selnici potvrđeno je *gròžje*.

2.1.6. Status dočetnoga -l

Preinaka dočetnoga -l u -V na dočetku riječi ili sloga do 20. je stoljeća zahvatila gotovo sve štokavske dijalekte. Dočetno se -l odnosi na -l u trima kategorijama: a) na dočetku pr. r. m. jd., b) na dočetku N jd. imenica, pridjeva i priloga te c) na dočetku unutrašnjega sloga (Lukežić 2012: 203). Vokalizacija dočetnoga -l u mjesnim govorima BK, BM, BS, Ka i SS provedena je dosljedno samo u glagolskih pridjeva radnih, dok u preostalim dvjema kategorijama preinaka dočetnoga -l u vokal nije izvršena¹⁴:

¹² Usp. Težak 1957; Brabec 1961; Finka i Šojat 1973; Ćurković i Vukša 2011; Marinković 2015. Prema vlastitim spoznajama, šćakavizam je prisutan i u mjesnim govorima Rečice, Šišlavića, i, sjeverno od Karlovca, u mjesnome govoru Mahićna. Ova izoglosa na sjeveru obuhvaća i mjesni govor Ozlja (Težak 1981b: 221–222).

¹³ Eventualno i u oblicima glagola *zvíždat*, no u svim su punktovima ispitani istaknuli da je u tome značenju uobičajeniji glagol *fūćkat*.

¹⁴ Iznimno je u svima govorima u kategoriji imenica potvrđeno stezanje dočetnoga samoglasničkog slijeda -ao > ā u primjeru *žāvā*, u konotativnome okruženju (kletve, frazemski izričaji; ne-

- imenice: *ânžel, pòsal, pàkal, čàval, kòtal, sòl, vòl; sélce, kòlci*
- pridjevi: *dèbel, gnìl, kìsel, nàgal, vèsel, vrèl*

U pridjevima radnim m. r. nakon vokalizacije dočetni se samoglasnički sljedovi stežu:

-l > ao > ā bjěžā, išā, dōšā, vràcā, dòpeļā, napísā, lègā, kazívā

-l > eo > ē pðčē (BS), ùzē (Ka)

Hijat se u slijedu *-io* (< *-l*) suzbija umetanjem suglasnika *j*: *bìjo, rádijo, čùjo, vùčijo* (BS, SS).

2.1.7. Status fonema *x*

Fonem *x* nije dijelom konsonantskih inventara analiziranih mjesnih govora – nerijetko je supstituiran fonemima *v* i *j*, a u skupini *hv-* fonemom *f*: BK: *bùva, strā, sùv, snàja*; BM: *lād, òrij, mùva, grí, nìjovo*; Ka: *krùv, dùvān, júva, glúv, plāta* ‘plahta’, *òcu* 1. jd. prez.; BS: *řza, grā, tìle, làdet’na*, G mn. *od naši lípī cūrā*; SS: *mijūr, štijjat, kùvat, rānīmo* 1. mn prez., *pořalit*.

2.1.8. Novo jotovanje

U mjesnim govorima BK, BM, BS, Ka i SS u dijelu primjera provedena je treća jotacija: *žě, nřze, něže, čèrat, žèd* ‘tast’ (‘djed’ – *ćáće*), *vòž* ‘ovdje’, *nùž* ‘ondje’. Najviše potvrda ekscerpirano je iz građe prikupljene u mjesnome govoru Banskog Kovačevca u kojem su, uz navedene, zabilježeni i primjeri *žètel’na* ‘djetelina’, *žèvēr, óže, čijo* ‘htio’¹⁵. U svima govorima potvrđeni su i primjeri bez provedene treće jotacije: *djèvōjka, djèca*.

2.1.9. Preinaka *čr > cr*

U drugome starojezičnome podrazdoblju započela je preinaka *čr > cr* koja je tijekom 20. stoljeća u štokavskome narječju dosljedno provedena (Lukežić 2012: 202). U analiziranim govorima potvrđeni su primjeri sa skupinom /*cr*/: *crn, crv, crivo*. Iznimno je u govoru Banske Selnice potvrđen primjer *čríp*.

2.1.10. Skup *jd* u prezentskoj te skup *jt* u infinitivnoj osnovi glagola prefigiranih od **iti*

U većini štokavaca šćakavaca, kao i kod čakavaca i kajkavaca, izostaje promjena *jd > ž* u infinitivnoj i prezentskoj osnovi glagola izvedenih od glagola ‘ići’: *najt(i), dojt(i), pojtt(i) – najde, dojde, pojde* (Brozović i Ivić 1988: 62; Lisac 2003:

obilježena inačica ovoga leksema u svima je govorima *vrâg*).

¹⁵ Budući da je treća jotacija najvećim dijelom karakteristika (i)jekavskih štokavskih govora (Lisac 2003: 101) te pretpostavlja jekavsku zamjenu jata, navedeni primjeri posuđenice su upravo iz toga sustava (o višestoljetnome kontaktu s ijekavskim govorima v. bilješku 4 ovoga rada).

54). Skup *jd* u prezentskoj te skup *jt* u infinitivnoj osnovi¹⁶ glagola potvrđen je i u mjesnim govorima BK, BM, BS, Ka i SS: *dôjt, zâjt, nâjdem, pôjdem, prôjde*.

2.1.11. Nastavak *-a* u G mn. imenica svih triju rodova

Nastavak *-a* u G mn. imenica *a-* i *e-*vrste u literaturi je prepoznat kao »izvor-na morfološka općeštokavska inovacija«, započeta prije ispadanja slaboga poluglasa (Lukežić 2012: 263; 2015: 82). Taj je nastavak u glavnini primjera potvrđen i u materijalu štokavskih pokupskih govora – BK: *kónā, stārācā, pôlā, ženā*, BM: *komāda, kólā, cĕkāvā*, BS: *čvārākā, sélā, cūrā*, Ka: *pòtòkā, jājā, lòpātā*, SS: *grādōvā, kòljēnā, sestārā, minūta*. U G mn. imenica *a-* i *e-*vrste javljaju se i drugi nastavci, no u znatno manjemu omjeru: *mètri, vagónī, vòlī, nòšnī, bānāk*. Osim toga, u genitivima množine imenica *gòst, nòkat, pĕrst* u svima je govorima potvrđen ostatak dvojine: *gòstijū, pĕrstijū, nòktijū*. U imenica *i-*vrste u G mn. potvrđeni su nastavci *-i, -iju*: *čèri, kòkoši / kokòšijū*.

2.1.12. Množinsko proširenje nerelacijskim morfemom *-ov / -ev* u svim oblicima množine

Jednosložne imenice muškoga roda u množinskim oblicima u analiziranim govorima nerijetko su proširene nerelacijskim morfemom *-ov* (nepalatalne osnove) ili *-ev* (palatalne osnove):

BK: *grādovi, nóževi*, BM: *svàtovi, žúļevi*, BS: *pòpovi, kríževi*, Ka: *vùkovi, púževi*, SS: *vràgovi, jèževi*. Zabilježen je, međutim, u svima govorima i određen broj primjera s neproširenom množinom, a kod nekih su imenica potvrđena oba oblika: *gròbi, stòli, klúči, mūži, snĕgi, štápi, žèpi, vràgi* || *vràgovi, dùxi* || *dùxovi*.

U G mn. imenica muškoga roda javlja se nerelacijski morphem /ov/¹⁷ u dijelu primjera: *čūdo dèčkōvā* (BK), *pūno kòkotōvā* (SS), *dèset kòñakōvā* (BM), *koláčōvā* (SS).

¹⁶ U pokupskim štokavskim govorima infinitiv je krnji. Pritom valja napomenuti da, za razliku od okolnih susjednih, neštokavskih govora (Marinković 2015), u ovim punktovima nije potvrđeno funkcionalno i morfološko razlikovanje infinitiva i supina – *mòramo kùvat : idèmo kùvat*. Osim toga, kod glagola II. vrste dolazi sufix *-ni-*, prema općeslavenskome morfu **-ny-* (Lukežić 2012: 135).

¹⁷ Budući da ovi primjeri u ostalim oblicima množine nemaju proširenje osnove umetkom *-ov-* (N mn. *koláči*), u imenicama poput navedenih radi se o kombinaciji dvaju elemenata: nastavka *-ov*, preuzetog iz stare *u*-osnove (< **-ovъ*) te, novijeg, nastavka *-a*. Prvi je nastavak karakterističan u suvremenim govorima kajkavskoga i čakavskoga narječja (Lukežić 2015: 112, 165), a potvrđen je i u zapisima sa štokavskoga područja iz starojezičnoga i srednjojezičnoga razdoblja te u tekstovima štokavaca ikavaca iz 17. i 18. st. (Lukežić 2015: 87, 106–110). Nastavak *-a* dijelom je inventara relacijskih morfema analiziranih pokupskih govora (usp. poglavlje 2.1.11).

2.1.13. Padežni nastavci u dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica

Sinkretizam oblika DLI mn. također se uzima kao jedan od prepoznatljivih obilježja štokavskih govora (Lisac 2003: 26; Lukežić 2012: 264, 2015: 183–199). Ujednačavanje oblika u DLI mn. u govorima BK, BM, BS, Ka i SS provedeno je uvođenjem novih nastavaka, nastalih kontaminacijom nekoliko starih gramatičkih morfema (Lukežić 2015: 85) – BK: m. r. D mn. *žëverima*, L mn. *jëzikima*¹⁸, I mn. *štápima*, s. r. D mn. *ramënima*, L mn. *dřvima*, I mn. *jájima*, ž. r. D mn. *krävama*, L mn. *grédama*, I mn. *lòpatama*; BM: m. r. D mn. *pòpovima*, L mn. *bògovima*, I mn. *krumpírima*, s. r. D mn. *jätima*, L mn. *rešetima*, I mn. *písmima*, ž. r. D mn. *lòpatama*, L mn. *žënama*, I mn. *jäbukama*; BS: m. r. D mn. *vràgovima*, L mn. *plàcima*, I mn. *partizánima*, s. r. D mn. *kòlima*, L mn. *sèlima*, I mn. *krílima*, ž. r. D mn. *sèstrama*, L mn. *gàcama*, I mn. *pùškama*; Ka: m. r. D mn. *jëlenima*, L mn. *žëpima*, I mn. *gòlubima*, s. r. D mn. *imènima*, L mn. *pòjima*, I mn. *stáblima*, ž. r. D mn. *ràcama*, L mn. *brázdama*, I mn. *trávama*; SS: m. r. D mn. *vùkovima*, L mn. *düğovima*, I mn. *jëževima*, s. r. D mn. *sèlima*, L mn. *rèbrima*, I mn. *kòpitima*, ž. r. D mn. *snájama*, L mn. *zábavama*, I mn. *cùrama*.

Uz ove oblike u svima su govorima potvrđeni rijetko i oblici sa starijim nastavcima: *-im* u imenica *a*-vrste te *-am* u imenica *e*-vrste, u svima trima padežima: L mn. *kòñim*, I mn. *gràdovim*, D mn. *kòlim*, D mn. *krävam*.

2.1.14. Aorist

Aorist je, kao izrazito štokavsko obilježje (Lukežić 2015: 322), ovim istraživanjem zabilježen samo u Banskoj Selnici i Banskome Kovačevcu:

BS *A jedànpūt Fráne zàšā pa mi lègne na tū plātu svilenu, nešto je bižo lút pa mi od prkosa lèže na tāj krèvet. Dòšli partizáni i càpili mòje cipele...i òdnesošë mòje cipele.*

BK *Dovèdošë me óže za mlādu, a jā nísam nìkako čìla.*

Analiza nekih fonoloških i morfoloških značajki mjesnih govora BK, BM, BS, Ka i SS, ispitanih preliminarnim upitnikom (usp. poglavlje 1.3.), pokazala je da ove govore karakterizira niz značajki koje relevantna literatura pripisuje bilo (isključivo) štokavskome sustavu bilo (i) ostalima, kajkavskome i čakavskome¹⁹. Od osobina koje se tradicionalno uzimlju kao štokavske, a koje su terenskim istraživanjem potvrđene u navedenim govorima, ovdje ćemo izdvojiti samo

¹⁸ U množini imenica m. r. te u DL jd. imenica ž. r. u analiziranim govorima provedena je desibilizacija (Holzer 2011: 47–48; Lukežić 2012: 287): N mn. *opānki, pustiñaki, òblāki, dòušniki, bolesniki, búbregi, tǝbuxi*; DL jd. *táčki, vójski*.

¹⁹ Donedavno su u kroatističkoj literaturi često bili u uporabi pojmovi alijetet i alteritet (Moguš 1977, Lukežić 1998). Danas oni polako iščezavaju iz dijalektološke terminologije, a zamjenjuju ih drugi: Iva Lukežić govori, primjerice, o općeštokavskima i (samo)štokavskima inovacijama i arhaizmima (2012: 262–264).

neke: zamjenica *štò* za neživo, četveroakcenatski sustav, afrikate *ć* i *ž* u konsonantskome inventaru, nastavak *-a* u G mn., nastavci *-ima* i *-ama* u DLI mn. i dr.

Premda nisu ciljano ispitivane, iz tonskih zapisa spontana razgovora s izvornim govornicima ekscerpirano je još osobina mjesnih govora BK, BM, BS, Ka i SS koje su podudarne s drugim govorima karlovačkoga Pokuplja, markiranima kao ‘miješanima’, čakavsko-kajkavskima, kajkavsko-čakavskima ili čakavskima. Osim gubljenja i supstitucije fonema *x*, u analiziranim je govorima potvrđena redukcija zanaglasnog *i* (BK: *šīb'ce* N mn., *kòb'la*, *pečèn'ca*, *Sjèn'čāk*; BM: *lis'ca*, *diván't*, *udòv'ca*; BS: *cùr'ca*, *rád't*, *jùž'na* ‘ručak’, *vèl'kā*; Ka: *rád'la*, *gòd'na*; SS: *s mòt'kom*, *žètar'ce* ‘žetelice’, *nèv'sta*, u *Mèr'ki*) te protetsko *v-* u jednome dijelu primjera (BK, BM, BS, Ka, SS: *vùle*, *vùra*, *vùvo*; BS, SS: *vùsko*, *vùč't²⁰*). Sve nabrojane osobine obilježjem su bilo svih bilo nekih susjednih ‘miješanih’ govora: u mjesnome govoru susjednoga Vukmanića²¹ potvrđena je, primjerice, redukcija zanaglasnoga *i*, a gubitak fonema *x* te protetsko *v-* obilježava, prema dosadašnjim spoznajama, gotovo sve govore istočnoga karlovačkoga Pokuplja, neovisno o njihovoj pripadnosti hijerarhijski višim sustavima.²²

Jedna od najvažnijih izoglosa koja izdvojene štokavske govore povezuje s ostalima, neštokavskima susjednim govorima je ikavsko-ekavski refleksi jata.

3. Refleksi jata u analiziranim mjesnim govorima

U mjesnim govorima BK, BM, BS, Ka i SS potvrđen je ikavsko-ekavski refleksi jata. Ikavizmi i ekavizmi u velikome dijelu primjera dolaze prema pravilu J-M. U nastavku dat će se prvo pregled ikavizama i ekavizama koji slijede navedenu jezičnu zakonitost²³, potom iznimke od pravila te, na koncu, jekavski refleksi jata potvrđeni u analiziranim govorima. Budući da je već pri letimičnome

²⁰ Najviše je potvrda s protetskim *v-* zabilježeno u mjesnim govorima Banske i Slunjske Selnice, najvjerojatnije zbog blizine ovih punktova drugim, neštokavskim govorima karlovačkoga Pokuplja u kojima je ta osobina sasvim uobičajena (Marinković 2015).

²¹ Mjesni je govor Vukmanića u dosadašnjim istraživanjima određivan dvojako: pripadnošću goranske dijalektu kajkavskoga narječja, budući da su ovo selo nakon osmanskoga prodora naselili tzv. Kranjci iz Gorskoga kotara (Lopašić 1895; Težak 1957; Lončarić 1996) te, s druge strane, pripadnošću čakavske ikavsko-ekavske dijalektu (Lukežić 1990: 24).

²² Usp. Težak 1957; Brabec 1961; Finka i Šojat 1973; Marinković 2014, 2015.

²³ Primjeri su doneseni u kanonskome obliku, premda je iz građe ekscerpiran i određen broj izvedenica (*cvèt - cvètić*, *lipo - līpše*, *sèno - senòkoša*, *slīp - slīpić*) i potvrda u drugim oblicima (*dèlat - dèlali*). »Polazni je oblik u imenica nominativ singulara, u pridjeva nominativ singulara muškog roda, u glagolskom pridjevu radnom oblik singulara muškoga roda, a u glagola infinitiv« (Lukežić 1990: 13). S obzirom na to da je u takvim primjerima refleksi jata isti kao u njihovim osnovama i kanonskim oblicima, oni ovdje zbog zalihosti nisu posebno ispisivani. Također, nisu zasebno ispisivani ni primjeri s istim korijenom riječi, budući da je i njima zajednički isti refleksi jata: *svića - svišlo - sviłit* 3. jd. prez. od *sviłit*, itd. Iznimkom su primjeri *zvèr - zvīrād* (v. u nastavku).

pogledu na građu uočeno da mjesni govor Banskog Kovačevca (i)jekavizmima i nekim refleksima u osnovama riječi odstupa od ostalih govora, primjeri zabilježeni u tome punktu donose se zasebno.

3.1. Refleksi jata u osnovama riječi

BM, BS, Ka, SS:

ikavizmi: *brîg, cípat, crîp* (črîp u BS), *dilit, dite, dítel'na, dîver, gríšan, is-cídit, lík, líp, mijûr, míhat, mísit, mîsec, mlíko, nèd'la*²⁴, *òrij, rîč, sík'ra, sìme, smíšan, slíp, snîg, svića, ùvik* || *vàj'k, vríme, žlīb, ždríbe*

ekavizmi: *bléd, bél, brèza, cèl, cvèt, dèlat, lèn, lèto, mèsto, nàpréd, òbed, pésak, présan, rètko, rézānci, sèno, sréda, sténa, stréla, sùsed, tèlo, tésan, tèsto, tréska, trézan, vénac, vèra, vètar, zdèla, zrèl, zvèr, zvézda.*

Ikavizmi i ekavizmi u navedenim primjerima slijede pravilo J-M. No, u ovima govorima potvrđeni su i ikavizmi i ekavizmi koji izmiču ovoj zakonitosti: *bí-san, cína, dví, dvísto, íspovíd, jíllo, nèv'sta, plísan, svidok, svít, vrídan, zvírād; búbreg, čójek 'čovjek', kléšća, lèvo, mrèža, préko, rèpa, strèja, vrèća.* Osim toga, u ovim je govorima potvrđen i stanovit broj (i)jekavizama: *bjèžat, cèrat*²⁵, *djèca, djèvōjka, žèd, kòleno, mjèra, pjèšma, pjèva, pjèšice, pròleće, rjèka, sjèst, tjème, zjènica, žèlezo.*

Uz ikavske i ekavske reflekse jata, najveći je broj (i)jekavizama zabilježen u mjesnome govoru Banskog Kovačevca – od gore navedenih ikavsko-ekavskih primjera zabilježenih u BM, BS, Ka i SS u ovome punktu razlikuju se potvrde *djéte, žétel'na 'djetelina', žèvèr, lièk, mjèsec, rjèč, súsjed, žljèb*, a potvrđeni su i ostali (i)jekavizmi kao u mjesnim govorima BM, BS, Ka i SS. Osim toga, u mjesnome govoru Banskog Kovačevca potvrđeni su i ikavizmi i ekavizmi prema J-M (*brîg, cípat, míhat, mlíko, òrij, síkera, smíšan, snîg; bléd, bélo, nèvesta, sèno, présan, trézan, vètar*), kao i oni koji nisu dijelom ovoga pravila (*dvísto, svít, búbreg, mrèža, vrèća*).

Na dočetu osnovne glagola koji su polazišno u podjeli s tematskom konjugacijom pripadali čvrtome razredu (podrazred *b*: tematski sufiks -ě- u infinitivnoj osnovi i sufiks -i- u prezentskoj, usp. Lukežić 2015: 304) u svima analiziranim govorima karlovačkoga Pokuplja jat je dao kontinuantu *i*: *vídít, razúmit, smít, is-cídit, vrídít, jíst, létít, žívít.* U klasifikaciji ikavsko-ekavskih govora prema dočetu osnovne supina i osnovne radnoga pridjeva u jednini muškoga roda ovi govori pripadaju stoga trećoj skupini koju čine »ostali ikavsko-ekavski govori koji

²⁴ U primjerima poput *nèd'la, nèv'sta* ikavski je refleksi jata u zanaglasnome slogu reduciran.

²⁵ Primjeri poput *cèrat* i *žèd* ubrajaju se u jekavizme zbog kronologije promjena: treća je jotacija provedena nakon preinaka jata, odnosno preinaka u jekavski refleksi jata prethodila je jotaciji dentala *t* i *d* (Holzer 2011).

ne pripadaju sjeverozapadnome ČAK. kompleksu, smješteni (...) u unutrašnjosti kopna u Gorskome kotaru, Pokuplju i Lici (...). Oni u 20. st. imaju ikavski refleks na dočetu osnovne okrnjena infinitiva: *bolit, gorit, letit, živit* (...)» (Lukežić 2012: 154–155).

3.2. Refleksi jata u nastavcima

Zbog morfoloških je promjena u imeničkoj i pridjevsko-zamjениčkoj sklonidbi u nastavačnim morfemima mjesnih govora BK, BM, BS, Ka i SS teško odrediti polazni vokal. U ishodišnim imeničkim sklonidbama jat je bio sastavnicom gramatičkih morfema u L jd. (*-*ě*) i L mn. (*-*ěh*) *o*-osnova te u DL jd. i NAV dv. (*-*ě*) *a*-osnova. Nastavak je u L jd. imenica m. i s. roda u analiziranim govorima *-u*. U L mn. (i DI mn.) pretežit je nastavak *-ima* »nastao preklapanjem i spajanjem (kontaminacijom) nastavka *-i* iz I mn. *o*-osnova i *jo*-osnova i nastavka *-ma* iz D dv. i I dv. konsonantskih deklinacija« (Lukežić 2015: 85, usp. i poglavlje 2.1.13 ovoga rada). Stoga ovi nastavci nisu ušli u razmatranje. Drugačija je situacija u DL jd. imenica ženskoga roda i osobnih zamjenica: s obzirom na polazno dvojstvo nastavaka u tima padežima (*-*ě/i*) metodološki je neprecizno nastavak *-i* u današnjim potvrdama DL jd. *táčki, vójski, měni* (BK, BM, BS, Ka i SS) izvoditi iz jata. Također, jat se nalazio u nastavcima za I jd. (*-*ěmь*), D mn. (*-*ěmь*), GL mn. (*-*ěxь*) i I mn. (*-*ěmi*) tvrde inačice zamjeničke deklinacije. Terenskim su istraživanjem u mjesnim govorima BK, BM, BS, Ka i SS potvrđeni oblici: *nășim lipim grădom/sêlom* I jd., *nășim lipim grădovima/sêlima/cûrama* D mn., *tî năși lipi grădovă/pôlă/nôșii* G mn., *ôvim nășim lipim ženama/mušcăcima/pôlîma* L mn., *ôvim nășim lipim ženama/mušcăcima/pôlîma* I mn. Obzirom da je suvremena pridjevsko-zamjenička deklinacija u mjesnim govorima BK, BM, BS, Ka i SS rezultat ukidanja razlika između tvrde i meke inačice te svođenja na jedan paradigmatski tip, neovisno o palatalnome/nepalatalnome dočetu osnovne (usp. G jd. *lipêga, jêdnêga, mlăžêga, nășêga*), u navedenim potvrdama vokal *i* u nastavcima *-i/-im* ne može se sa sigurnošću smatrati relevantnim primjerom refleksa jata.

Stoga ikavizmom u analiziranim govorima smatramo nastavak *-iji* (< *-*ěji*) u komparativu pridjeva: *vesêlijî* (BK), *pamêtnijî* (BM), *zelênijî* (BS), *stârijî* (Ka), *bogâtijî* (SS).

Navedeni primjeri refleksa jata u osnovama i nastavcima (u komparativu) riječi pokazuju da refleks jata u analiziranim govorima uglavnom slijedi pravilo J-M, uz manji broj ikavizama i ekavizama koji su iznimkom. Nedosljedna primjena ovoga pravila značajkom je i obližnjih ikavsko-ekavskih govora prigorskoga dijalekta u kojima se iznimke uglavnom tumače analogijama (usp. Težak 1981b: 227) i inim utjecajima. Odstupanja od pravila u govorima BK, BM, BS, Ka i SS mogu se tako tumačiti dvama razlozima. Prvi je razlog prirodni razvoj unutar su-

stava: određen broj ekavizama i (i)jekavizama imanentan je, primjerice, „čistim“ ikavskim govorima (Lisac 2003: 51), a nedosljednosti u provođenju ove jezične zakonitosti potvrđene su i u govorima ikavsko-ekavskoga srednjočakavskoga dijalekta (Lisac 2009: 97). Drugi je mogući razlog odstupanja utjecaj drugih sustava: susjednih kajkavskih govora s odrazima jata poput *mlěko*, *děca*, *čověk* (Rečica, vlastita istraživanja), susjednih govora s (i)jekavskom zamjenom jata (usp. bilj. 4 ovoga rada) te, na koncu, utjecaj standardnoga jezika.

4. Zaključak

Analiza refleksa jata u mjesnim govorima Banskog Kovačevca, Banskih Moravaca, Banske Selnice, Kablara i Slunjske Selnice započela je s pretpostavkom o njihovoj štokavskoj osnovici, na što je upućivalo nekoliko čimbenika: povijesni podaci, naznake iz literature o njihovome jezičnome identitetu te, na koncu, informacije dobivene prethodnim istraživanjima u susjednim punktovima²⁶. Prema povijesnim vrelima, stanovništvo ovih sela doseljeno je u poslijeosmanske periode s područja Pounja i zapadne Bosne. Da bi se potvrdile polazne pretpostavke, prvo su ispitane one jezične značajke koje se u literaturi povezuju sa štokavskim narječjem, bilo kao isključivo štokavske osobine, bilo kao osobine koje se pronalaze i u drugim narječjima. Analiza je pokazala da je suvremena fizionomija analiziranih govora višeslojna, rezultat miješanja dvaju sustava. Dolaskom novoga stanovništva na prostore karlovačkoga Pokuplja, većim dijelom čakavskoga ili „miješanoga“, dolazi do interferencije i formiranja specifičnih govora, pri čemu ključnu ulogu ima štokavski superstrat: osobine poput upitno-odnosne zamjenice *štò*, četveroakcenatskog sustava te novih nastavaka u DLI mn. ukazuju na štokavsko podrijetlo ovih govora²⁷. Ikavsko-ekavski refleksi jata supstratni je element, naslijeđe pokupskih starosjedilaca. Prema dosadašnjim istraživanjima karlovačko je područje dijalektološki vrlo heterogeno, s najvećim brojem govora koji su determinirani kao „miješani“ (Brabec 1961, Finka i Šojat 1973, Težak 1957, 1974, 1981a, 1981b), odnosno koji, poput ozaljskoga, s jedne strane imaju zamjenicu *kàj*, kajkavsku akcentuaciju, futur s *bum* te, s druge strane, ikavsko-ekavski refleksi jata prema J-M, fonem *ś* u konsonantskome inventaru i sl. Uz refleksi jata, i druge jezične značajke potvrđene u BK, BM, BS, Ka i SS koje su podudarne sa značajkama ostalih pokupskih govora (poput protetskoga *v-*) idu u prilog tezi da je novo stanovništvo doseljenjem preslojilo upravo takav „miješa-

²⁶ Prikupljajući građu za analizu fonološke razine mjesnoga govora Brežana (Marinković 2015) ispitanici, starosjedoci, uputili su me upravo na ovdje analizirane govore s informacijama kako se radi o govorima koji se, prema njihovom nahođenju, bitno razlikuju od ostalih, susjednih govora uz Kupu.

²⁷ Ako se uzme u obzir antroponomastička građa, podrijetlo ovoga stanovništva bilo bi s prostora novoštokavske ikavice (usp. bilješku 9 ovoga rada).

ni“ tip govora. Ikavsko-ekavski refleks jata u suvremenim govorima BK, BM, BS, Ka i SS potvrđuje i činjenicu o otpornosti ove jezične pojave, što je u svojim istraživanjima utvrdila Iva Lukežić, pronalazeći također takav tip odraza jata u nekim drugim nečakavskim govorima (1990).

Sve navedeno upućuje na novu spoznaju da izoglosa ikavsko-ekavskog refleksa jata prema pravilu J-M na karlovačkome području prodire dublje na istok i obuhvaća štokavske govore kojima govore Hrvati (usp. bilj. 4 ovoga rada). Najistočnija točka ove izoglose prema ovim rezultatima istraživanja jest selo Banski Kovačevac, na što je upozorio i Ivan Brabec (1961: 322). Brabec ju ne pronalazi u mjesnim govorima Banskih Moravaca, Banske i Slunjske Selnice te Kablara, no iz njegovih se radova daje iščitati da govori ovih sela nisu bili u fokusu njegova interesa (Banske Moravce i Kablar i ne spominje). Stoga bi nakon najrecentnijih istraživanja provedenih za potrebe ovoga rada, mjesne govore Banskog Kovačevca, Banskih Moravaca, Banske i Slunjske Selnice te Kablara valjalo ucrtati na kartu ikavsko-ekavskih govora.

Literatura

- BOGOVIĆ, MILE. 2015. *Slunjski kraj i njegova crkva u prošlosti i sadašnjosti*. Gospić: Državni arhiv.
- BRABEC, IVAN. 1961. Izvještaj o istraživanju govora u Pokuplju. *Ljetopis JAZU*, 65, Zagreb, 321–331.
- BRABEC, IVAN. 1965. Slunjski ikavci. *Ljetopis JAZU*, 72, Zagreb, 437–441.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; IVIĆ, PAVLE. 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod 'Miroslav Krleža'.
- ČURKOVIĆ, DIJANA. 2011. Fluctuations in the accentuation of Blatnica Pokupska. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, Zagreb, 365–379.
- ČURKOVIĆ, DIJANA; VUKŠA, PERINA. 2011. Baka i unuk – generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske. *Međimurski filološki dani 1*. Ur. Ante Bežen i Đuro Blažeka. Zagreb: UFZG, 113–122.
- FINKA, BOŽIDAR; ŠOJAT, ANTUN. 1973. Karlovački govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3, Zagreb, 77–151.
- FINKA, BOŽIDAR. 1982. Akcenatski odnosi na 'kajkavsko-čakavskom' području istočno od Karlovca. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 161–167.
- HOLZER, GEORG. 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: IHJJ.
- KAPOVIĆ, MATE. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, JOSIP. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO. 1990. Jezični odnosi u karlovačkom Pokuplju i Beloj krajini. *Kaj – jučer i danas*. Ur. Ljiljana Križan. Čakovec: Zrinski, 132–147.
- LOPAŠIĆ, RADOSLAV. 1879. (pretpisak 1993.) *Karlovac. Poviést i mjestopis grada i okolice*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LOPAŠIĆ, RADOSLAV. 1895. *Oko Kupe i Korane*. Naklada Matice hrvatske: Zagreb.
- LUKEŽIĆ, IVA. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKEŽIĆ, IVA. 1998. Štokavsko narječje (Nacrt sveučilišnih predavanja). *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, Zagreb, 117–135.
- LUKEŽIĆ, IVA. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka – Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.

- LUKEŽIĆ, IVA. 2015. *Zajednička povijest hrvatskih narječja 2. Morfologija*. Zagreb – Rijeka – Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- LUKEŽIĆ, IVA; ZUBČIĆ, SANJA. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- MARINKOVIĆ, MARINA. 2014. Dosadašnja dijalektološka istraživanja istočnoga karlovačkoga Pokuplja. *Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja*, 3–4, Karlovac, 34–43.
- MARINKOVIĆ, MARINA. 2015. Iz fonologije mjesnoga govora Brežana kraj Karlovca. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 19, Zagreb, 79–97.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.
- MOGUŠ, MILAN. 1977. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- PECO, ASIM. 2007. *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne. Dio I: Uvod i Fonetika*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- PETROVIĆ, DRAGOLJUB. 1978. *Govor Banije i Korduna*. Novi Sad – Zagreb: Matrica srpska – Prosvjeta.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2008. *Hrvatski prezimenik: pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća*, sv.1–3. Zagreb: Golden marketing.
- TEŽAK, STJEPKO. 1957. O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca. *Ljetopis JAZU*, 62, Zagreb, 418–423.
- TEŽAK, STJEPKO. 1974. Kajkavsko-čakavsko razmeđe. *Kajkavski zbornik*. Ur. Joža Skok, Miroslav Šicel i Antun Šojat. Zlatar: Narodno sveučilište *Ivan Goran Kovačić*, 44–47.
- TEŽAK, STJEPKO. 1979. Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 16, Zagreb, 37–52.
- TEŽAK, STJEPKO. 1981a. Dokle je kaj prodro na čakavsko područje? *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, Zagreb, 169–200.
- TEŽAK, STJEPKO. 1981b. Ozaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, Zagreb, 203–428.
- ZEČEVIĆ, VESNA. 2000. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: IHJJ.
- ŽALAC, TOMA. 1990. *Rastoke. Na slapovima Slunjčice*. Zagreb: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture.

Ikavian-Ekavian reflex of jat in the Štokavian local varieties of the East Karlovačko Pokuplje area

Summary

The Ikavian-Ekavian reflex of jat is a recognizable feature of the Middle Čakavian dialect of the Čakavian dialect group. The dialects of the Pokupsko and Prikupsko areas, in which the Ikavian-Ekavian jat reflex has been identified through existing dialect research, also belong to the Čakavian dialect group.

This paper discusses the reflex of jat in the local varieties of Banska Selnica, Slunjska Selnica, Banski Moravci, Banski Kovačevac, and Kablar. These investigation spots are located on the right bank of the Kupa river, some 20 kilometers east of the town of Karlovac. The present population of the above villages were settled there by people from the regions of Pounje and western Bosnia after those regions had been invaded by the Ottoman armies. These people were referred to as Vlachs by the nineteenth-century historian Radoslav Lopašić. Field research conducted on all the varieties confirm linguistic traits which have so far in the relevant literature mostly been classified as Štokavian dialect features. In addition, some other linguistic traits matching with other, non-Štokavian dialects of the Karlovačko Pokuplje region have been confirmed. With a few exceptions, the reflex of jat in the studied varieties mostly complies with Meyer-Jakubinskij's law, suggesting that this is a specific language situation, that is, that fundamentally Štokavian dialects were subjected to the influence of neighboring Kajkavian-Čakavian Ikavian-Ekavian dialects.

Ključne riječi: ikavsko-ekavski refleksi jata, štokavsko narječje, miješani govori, istočno karlovačko Pokuplje

Key words: Ikavian-Ekavian reflex of jat, Štokavian dialect, mixed dialects, East Karlovačko Pokuplje area